

הרב ברוך חיים סיימאן ראש ישיבה

שיעור זה נמסר בישיבה ליל שבועות תשס"ג
ונרשם לע"נ הג"ר יהודה אריה נובאק זצ"ל
ששימש בכסא הרבנות בקהלות שונות
ובאחרון בק"ק תקות ישראל דבראנקס
יותר מיובל שנה
ת.נ.צ.ב.ה.

בעניני ברכת התורה

א. מקור לברכת התורה

איתא בגמ' ברכות (כא.), מניין לברכת התורה לפנייה מן התורה, שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקיננו, ע"כ. כתב רש"י (שם ד"ה כי שם) שהגמ' מבארת שתחילת הפסוק 'כי שם ה' אקרא' מובנה שמשם רבינו יברך ברכת התורה וסוף הפסוק 'הבו גודל לאלקיננו' הוא עניית אמן של הצבור. אולם, המהרש"א (בחי' אגדות שם) פירש בענין אחר הוא שתחלת הפסוק 'כי שם ה' אקרא' אינה עוסקת בברכת התורה (כדברי רש"י הנ"ל) אלא על לימוד התורה, שהרי כל התורה שמותיו של הקב"ה (עי' בזה בהקדמת הרמב"ן לספר בראשית). לפי פירוש זה סוף הפסוק 'הבו גודל לאלקיננו' עוסקת בברכת התורה עצמה שהיא שבח להקב"ה.

כתב הרמב"ן (מצ' טו שהשמיט הרמב"ם), וז"ל,

שנצטוינו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא, וכאשר נצטוינו בברכה אחר כל האכילה, כן נצטוינו בזו ... והעולה מזה שברכת התורה לפנייה מצות עשה דאורייתא ... מכל זה נתבאר שהברכה הזו מן התורה ואין ראוי למנותה מצוה אחת עם הקריאה כמו שמקרא בכורים אינו נמנה אחת עם הבאתו וספור יציאת מצרים עם אכילת הפסח.

נמצינו למדים מדברי הרמב"ן שברכת התורה היא מצות עשה מדאורייתא והגדרתה היא ברכת השבח על נתינת התורה. ושמעתי בשם הרה"ג ר' ניסן אלפערט זצ"ל שדברי הגר"ח המפורסמים (מובא בחי' הגרי"ז, סוף הל' ברכות) שברכת התורה אינה ברכה על קיום המצוה של ת"ת אלא על החפצא של תורה. ולכן הא דנשים חייבות בברכה זו מבואר נמי ע"פ הרמב"ן הנ"ל דברכת התורה היא ברכת השבח על נתינת התורה.

ע"פ דברי הרמב"ן הנ"ל פסק השאגת אריה (סי' כד) שאם נסתפק אדם אם בירך ברכת התורה, חוזר ומברך דספק דאורייתא לחומרא. מיהו ביאר עוד (סי' כה) שבמקום ספק רק מברך ברכה אחת דבזה יוצא מדאורייתא. ובסוף התשובה כתב דכיון שרק מברך ברכה אחת מסתבר שיברך הברכה המעולה שהיא 'אשר בחר בנו' כדמבואר בגמ' ברכות (יא:). והוסיף השאגת אריה לבאר שאע"פ שפסק הר"מ (הל' ק"ש פ"ב הי"ג) דבספק קרא ק"ש חוזר וקורא עם ברכתיה, ועפ"ז יש צד לומר שכמו שאם יש ספק אם קרא ק"ש (שהיא מדאורייתא) חוזר וקורא אף את כל הברכות (שהן מדרבנן) - מכיון שיש חיוב לקרות ק"ש מספק צריך לקיימה כתקונה, דהיינו עם הברכות - כן בנידון דידן, היה צד לומר שיברך לא רק ברכה אחת מספק אלא כל הברכות כתיקונם.

מיהו, כתב השאגת אריה שיש לדחות טענה זו ולומר כדברי הרשב"א בתשובה (סי' שכ) דשאני ק"ש דמעיקרא כך היתה התקנה שכל זמן שחייבים לקרותה יקראנה על סדר הברכות. מאידך, בשאר מצוות שיש ספק אם צריך לברך עליהם, כבר כתב הרמב"ם (הל' ברכות פי"א הט"ז) שאין לברך מספק.

וחולק הפרי חדש (או"ח סי' מז) וכתב שאם נסתפק אם בירך ברכת התורה צריך לברך כל הברכות כמש"כ הרמב"ם גבי ספק קרא ק"ש. ובביאור שיטתו כתב לעיין במש"כ בסימן סז. וז"ל,

ויש לדקדק בזה ממ"ש הרמב"ם ז"ל גופיה פ"ג מהל' מילה גבי קטן שנולד כשהוא מהול וכן אנדרוגינוס ואין מברכין עליהם וכן בפ"ז מהל' סוכה כתב טומטום ואנדרוגינוס אין מברכין לישב בסוכה מפני שהן חייבין מספק ואין מברכין מספק. וכ"כ המחבר ביו"ד סימן כח

אלמא אפילו במידי דהוי עיקרו מדאורייתא כיון דברכות דרבנן אינו מברך וא"כ קשיא טובא איך כתב כאן דחוזר וקורא והרשב"א ז"ל בתשובה סימן שכ נשאל על זה והשיב ... והנה יראה המעיין כמה דבריו דחוקים והוא ז"ל הרגיש בחולשת הדברים וכתבם בדרך אולי שמה נשתנה מצוה זו מכל מצות שבתורה ולמה לא תיקנו בכל מצות נמי שלכתחלה יעשה אותה בברכותיה ... ולענ"ד יראה שהחילוק האמיתי שיש לחלק בענין זה הוא מ"ש בס' כנה"ג שלא כתב הרמב"ם ז"ל גבי סוכה ומילה שאין מברכין אלא מפני שנולד הספק בגוף המצוה אי מיחייב או לא והכי דייקי דברי הרב ז"ל בתשובה שהשיב לחכמי לוניל ז"ל הביאו הכ"מ בפ"ג מהל' מילה וז"ל שם כל דבר שנסתפק לנו אם עשיית דבר זה מצוה שנצטוונו או לא נצטוונו בין שיבא הציווי על אותה עשייה מדבריהם בין שיהיה מן התורה, עושין אותו בלא ברכה. ומפני זה נפסקה הלכה בסוכה פ' לולב וערבה דשמיני ספק שביעי מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן, ומינה אתה למד לכל המצות שיסתפק לך אם אתה מצווה או אין אתה מצווה עושין אותה בלא ברכה ... הנה מכל דבריו מוכח בהדיא דדוקא בספק אי גברא בר חיובא הוא דומי' דסוכה דאותה יום לית ביה חיוב כלל וכן טומטום ואנדרוגינוס ודכוותיהו שנולד הספק בעיקר החיוב אבל היכא דאיכא חיוב ברור כמו הכא גבי ק"ש וכן ספק נטל לולב וכיוצא דאיתילד ספקא בתר דאיכא חיובא חייב לברך ברכה הראוי לכל דבר. ולפיכך כתב הרב ז"ל שחוזר וקורא ומברך לפניו ולאחריה ... הט אונך וקבל האמת ממי שאמרו שהחילוק הוא ברור ומוכרח אין לנטות ממנו ימין ושמאל לדעת הר"מ ז"ל והכי נקטינן.

כוונת הדברים היא שהפר"ח חולק על תשובת הרשב"א בנוגע לשיטת הר"מ. תשובת הרשב"א נקט שיש לחלק בין ק"ש לשאר מצוות, דבק"ש אמרינן שספק קרא חוזר וקורא עם ברכתיה כיון שכך תקנוה.

משא"כ, בשאר ברכות נקטינן ספק נטל לולב ביום ראשון של סוכות חוזר ונוטל בלי ברכה. אולם, הפר"ח נקט שלא מסתבר לחלק בין ק"ש לשאר ברכות הנ"ל. והחילוק האמיתי בשיטת הר"מ הוא שיש לחלק בין היכא שיש חיוב ודאי אלא דספק הוא אם קיים החיוב - כגון ספק קרא ק"ש או ספק נטל לולב ביום ראשון - שאנו אומרים שחוזר וקורא ק"ש עם ברכותיה ובלולב חוזר ונוטל הלולב עם הברכה. אך במקרה שיש ספק בעצם החיוב - כגון בסוכה בשמיני או בטומטום ואנדרוגינוס - אז לא מברכין. ע"פ הנ"ל מובנת שיטת הפר"ח הנ"ל שלגבי ברכת התורה היכא דנסתפק אם בירך צריך לחזור ולברך כל הברכות, כדין כל מקרה שיש חיוב ודאי וספק אם קיים החיוב.

ב. שיטת המשכנות יעקב

כל זה שהבאנו לעיל הוא לשיטת השאגת אריה שפוסק כדעת הרמב"ן דברכת התורה היא מדאורייתא. אולם, המשכנות יעקב (או"ח סי' סג) נוקט שברכת התורה הוי מדאורייתא רק בקריאת התורה בציבור. משא"כ הברכה שאנו מברכים בכל יום ביחידות היא רק מדרבנן. מקור דבריו נמצא בירושלמי (ברכות פ"ז ה"א),

א"ר שמואל בר אבדימא לא למדו ברכת התורה מברכת הזימון אלא לרבים ואם לרבים אפילו בינו לבין עצמו לא יברך. א"ר אבא מכי אחוי דר' יוסי עשאוה כשאר כל מצותיה של תורה מה שאר כל המצות טעונות ברכה אף זו טעונה ברכה.

שיטת הירושלמי היא דברכת התורה מדאורייתא רק בתורה דרבים (עי' בפ"י הרידב"ז שם על הירושלמי). ואילו בלימוד תורה ביחידות רק מברכין מדרבנן דלא גרע משאר מצוות התורה שמברכין עליהם.

ע"פ הנ"ל פסק המשכנות יעקב שלא לברך בספק בירך ברכת התורה ביחידות בבקר, דספק דרבנן לקולא. ועוד ביאר עפ"ז שהסיבה שמברכים ברכת התורה לאחד העולה לתורה, אע"פ שכבר בירך בבקר הוא דברכתו בבקר ביחידות היא רק מדרבנן, וכשעולה לתורה בציבור מחויב לברך מדאורייתא וברכתו שבירך מדרבנן אינה מוציאה חיובו מדאורייתא

כשקורא בציבור. וביאר עוד שהפוסקים (או"ח סי' קלט, ס"ח, ומג"א שם סק"ה) שנקטו שמברך בעולה לתורה משום כבוד הצבור, ביארו כך משום דסבירא להו שגם הברכה שבירך בבקר ביחידות הוא מדאורייתא, ולכן צריכים לבאר הצורך לברך בעלייתו לתורה בצבור.

ג. זמן החיוב

נחלקו הראשונים בנוגע לזמן ברכת התורה. שיטת ר"ת (מובא בתוס' יא: ד"ה ורבנן) היא שבכל יום יש חיוב חדש לברך ברכת התורה. ולכן פסק ר"ת שכשאדם עומד ממטתו בלילה ללמוד שא"צ לברך ברכת התורה שהרי החיוב החדש לא חל אלא בעלות השחר.¹ ואילו הרא"ש נקט (סי' יג, שו"ת הרא"ש כלל רביעי אות א) שכל זמן שישן שינת קבע צריך לברך עוד ברכת התורה. ולשיטתו, המבואר בתשובה הנ"ל, המשכים ללמוד קודם עלות השחר צריך לברך ברכת התורה, וכן אדם שרגיל לשכב על מטתו בכל יום ולישן שינת קבע צריך לברך ברכת התורה בקומו. מיהו, הוסיף לומר שהרגיל להתנמנם מיושב או על אצילי ידיו הוי שינת עראי ולא הוי הפסק, וכן אם שכב על מטתו ולא נרדם ג"כ לא הוי הפסק, כיון שכל זמן שהוא עדיין ער דעתו על לימודו. וכן כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תתנא) על עצמו כשהוא ישן שינת קבע ביום חוזר ומברך.

ד. ביאור הקרן לדוד בפלוגתת ר"ת והרא"ש הנ"ל

הבאנו לעיל שנחלקו ר"ת והרא"ש אם המחייב של ברכת התורה הוא עלות השחר של כל יום (כפי שיטת ר"ת) או שינת קבע (כפי שיטת הרא"ש). בביאור המחלוקת כתב הקרן לדוד (או"ח סי' יא) להרה"ג ר' אלעזר דוד גרינוואלד זצ"ל שאם ננקוט כדברי הרמב"ן שברכת התורה היא מן התורה, נמצא שחיובו בעת אחת בכל יום כמו ק"ש והגדר הוא שבכל

¹ ועיין גם במרדכי (ברכות סי' כט) שכתב, וז"ל, והיה אומר הר"ת דכשאדם עומד מעל מטתו בלילה שחרית ללמוד דא"צ לברך ברכת התורה לפי שברכת התורה של אתמול פוטרת עד שחרית אחרת, עכ"ל.

יום חייבין להודות לה' על נתינת התורה כמוכין שלגבי החיוב דאורייתא אין הבדל אם יש הפסק או לא, ורק מברכין פעם אחת ביום. אולם, צריכים לבאר שכאשר יש הפסק של שינת קבע למה לא נתקן חיוב ברכה מדרבנן לשיטת ר"ת. ע"ז כתב הקרן לדוד שר"ת סובר שכיון שיש כאן חיוב ברכה מדאורייתא (עכ"פ פעם א' ביום) לא ראו חכמים לתקן עוד ברכה. והרא"ש סובר שאע"פ שמדאורייתא כבר יצא בברכה אחת ביום מדרבנן, תקנו ברכה בכל מקום שיש הפסק שהרי לא גרע ת"ת משאר ברכות המצוות.

והוסיף הקרן לדוד עוד בביאור הענין, וז"ל,

ועפ"י הנ"ל יובנו דברי הגמ' (ברכות יא.) דקאמר דברכת 'אשר בחר בנו' הוא מעולה שבברכות, ומה"ט פסק בשאג"א דבספק אם בירך ברה"ת דחוזר ומברך משום דהוי מה"ת אלא דמה"ת יוצא בברכה אחת, ע"כ יאמר ברכת 'אשר בחר בנו' דהוא מעולה שבברכות. ולכאורה טעמא בעי מאי מעליותא משאר ברכות, אמנם לפי מש"כ א"ש די"ל דהיי"ט דתקנו ב' ברכות, משום דהחיוב מה"ת אינו כמו שאר ברכות המצוות אלא ברכת השבח על התורה אלא דחכמים תקנוהו גם לברכת המצוות. לכן תקנו ב' ברכות, אחת 'אשר בחר בנו' דהוא ברכת השבח שהוא מן התורה, וא' כשאר ברכות המצוות שהוא מדרבנן, ותקנוהו בלשון שאר ברכות 'אשר קדשנו במצותיו', וא"כ ברכת 'אשר בחר בנו' דאינו לשון שאר ברכות המצוות דרבנן אלא ברכת השבח בברכה זו ניכר שהוא מה"ת להכי הוא מעולה דזהו הברכה המחויבת מה"ת, משא"כ ברכת 'אשר קדשנו' דאינו אלא במקום שאר ברכות המצוות, הוא מדרבנן.

ה. ביאור פסקי השו"ע בפלוגתא הנ"ל

כתב השו"ע (או"ח סי' מז סי"א), וז"ל, שינת קבע ביום על מטתו הוי הפסק וי"א דלא הוי הפסק וכן נהגו, עכ"ל. מסעיף זה רואים שהשו"ע נקט שהמנהג הוא דלא כדברי הרא"ש הנ"ל שהרי המנהג הוא שלא לברך

על שינת קבע ביום. מיהו, עוד כתב השו"ע (שם סי"ג), וז"ל, המשכים קודם אור היום ללמוד מברך ברכת התורה ואינו צריך לחזור ולברך כשילך לבית הכנסת, וכו', עכ"ל. מדברים אלו נראה ברור שפסק השו"ע כדברי הרא"ש שמברך ברכות התורה קודם אור היום כיון שהשכים משינת קבע. ונראה שהשו"ע פסק כהכרעה בין השיטות והפסק הוא דרך שינת קבע בלילה שהוא עיקר שינתו הוי ספק.

וכתב עוד בשו"ע (שם סי"ב), וז"ל, אף אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום שעבר ואינו צריך לחזור ולברך כל זמן שלא ישן, עכ"ל. וכתב ע"ז המ"ב (שם ס"ק כח), וז"ל, ר"ל שינת קבע, אבל אם ישן שינת קבע על מטתו אפילו בתחלת הלילה חשיב הפסק, ואפילו הי"א שבסעיף יא מודו בזה, עכ"ל.

ועיין בספר תשובות והנהגות (ח"ג סי' קמט) להרה"ג ר' משה שטרנבוך שליט"א שכתב על דברי המ"ב הנ"ל, וז"ל,

ובמקו"א הערתי שתמוה הדבר והפלא לומר שאם נח קצת בתחילת הלילה מברך. דמסתבר דטעם דשינה ביום אינה הפסק כיון שזה אינו עיקר שינתו. ולפ"ז י"ל דמש"כ המ"ב לברך בשינה מועטת היינו רק כשזהו עיקר שינתו ומש"ה מברך דהוי כהפסק. אבל אם ישן בלילה רק מעט ולא ישן עוד עיקר שינתו, לכאורה פטור.

וזה מצוי בימות החורף שהלילה בא מוקדם ולפעמים כשבא מעבודתו רוצה לישן על מטתו שעה או שעתיים אחר הלילה, ושוב יהיה נעור ואח"כ ילך לישון עיקר שינתו. לכאורה נקטינן כדברי התשובות והנהגות הנ"ל שאע"פ שיש כאן שינת קבע בלילה אמנם כיון שאין זה עיקר שינתו הרי הוא פטור מברכות התורה. ונראה לומר לפ"ז שמי שדרכו להיות ער בלילה כי יש לו עבודה בלילה וישן שינתו הקבוע ביום, ששינת היום לגביה הוי כשינת הלילה לכו"ע והוי הפסק, וצריך לברך כאשר קם משנתו.

ו. הנהגות בחג השבועות בבוקר

על דרך זו כתב עוד הגר"מ שטרנבוך שליט"א (כנ"ל), וז"ל,

ולפי זה נלע"ד דמה שנהגו בישיבות שבשבעות בבוקר בעמוד השחר מחפשים מי שישן קצת ולא היעור כל הלילה כדי שיברך ברכת התורה ויוציא את כולם, לכאורה לא הועיל כלל. שלא נתחייב בוודאות בברכות התורה בשינה כי האי גם בלילה. ועדיין לא ישן את עיקר שינתו, ורק אחר שישן ביום יהיה חייב לברך, וכיון שפטור אינו מוציא אחרים, ורק לדעת הסוברים דיש חיוב ברכות התורה בכל יום צריך לברך אף שלא ישן, ולדידהו אהני להוציאם. אבל אם אין מברכין אלא לאחר שינה, לכאורה לא קיימו ברכות התורה. ונראה עוד שאפילו שומע ברכת התורה כדין ממי שישן עיקר שינתו, עדיין לא יצאנו מידי חשש, וה"ט דהואיל וניעור כל הלילה ולא ישן אזי עיקר שינתו היא ביום חג השבועות. ולכאורה רק אחרי שקם משנתו זו יוכל לברך ברכת התורה. וכיון שאפילו בישן ביום, דעת המ"ב (סי' מז ס"ק כה) שהמברך לא יפסיד, אף שאנו לא נוהגים לברך, היינו מפני שאנו סוברים ששינה זו נחשב לעראי. אבל בנ"ד שעיקר שינה אצלו היא ביום ראוי לברך, וכן לענ"ד עיקר. מ"מ אף שלא נוהגים לברך אח"כ, סומכים על דעות הפוסקים שברכת התורה דרבנן, ודמיה לברכת השחר, דלא תקנו אלא פעם אחת ביום.² וכיון שברך בבוקר פעם אחת או שמע מאחר מספיק ואין לברך פעם שנייה.

² ואע"פ שלעיל כתב הקרן לדוד שאם ברה"ת מדאו' הוי פ"א ביום, וכאן כתב ר"מ שטרנבוך שאם מרבנן הוי פעם א' ביום, זהו דוקא אם היא ברכת השבת, וכדברי רח"ה. משא"כ אם היא ברכת המצוה, חיובה תלויה בשינה, כהרא"ש. (הע' המערכת)

אך כתב המג"א (או"ח ריש סי' תצד) בדרך אחרת, דהיינו שברכת התורה תלויה על כוונת המברך. ולכן כיון שאנו נוהגין לברך כל יום ברכת התורה, א"כ מעיקרא לא היה דעתנו לפטור רק ליום ולילה, ולכן צריך לברך ברכת התורה כשיאיר היום. וכתב המג"א שגם כאשר השכים קודם עלות השחר ג"כ מברך משום שרק מתכוין לצאת בברכה שבירך בבקר עד זמן שהוא ער. ולכן מסיק המג"א, הניעור משנתו קודם עלות השחר או כשבא עלות השחר, יש חובה לברך מעיקר הדין. ודבריו דלא כמו שהבאנו שהדין של השכמה קודם אור הבקר הוא דין בהפסק ולא בכוונת המברך.

ז. שיטת רע"א

כתב הגרע"א (בהגה' לשו"ע סי' מז סי"ב), וז"ל,

הרי דמפני חשש ברכה לבטלה נהגו שלא לברך בישן ביום ולחוש לדעת ר"ת. אבל בניעור כל הלילה אין לברך דהעיקר לא כר"ת זולת בישן בלילה צריך לברך, וה"ה בישן ביום וניעור כל הלילה שלאחריו, דמברך בבקר בממנ"פ לר"ת צריך לברך דלא נפטר רק המעל"ע ולהרא"ש גם שינת היום הוי הסח הדעת וכו'.

אולם, הגר"מ שטרנבוך שליט"א (כנ"ל) העיר על דבריו, וכתב,

וז"ל,

אבל לדברינו לא נתחייב בבוקר כיון שהשינה של אתמול היתה שינת עראי ולא חשיב הפסק. וכ"ש שלא ישן בלילה ואין כאן ממנ"נ ואין לברך, ושמעתי שמרן הגאון מבריסק הגריז"ס זצ"ל הסתפק אם לקבל עצת הגרע"א, אבל כששמע שהגרע"א פסק כן לברך, אמר כבר הורה זקן, ואנו רק דנים בעיקר ההלכה.

ונראה להוסיף ולבאר שהממנ"נ של רע"א הולך לפי דעות ר"ת והרא"ש, ואין שום תמיהה. הערת הגר"מ שטרנבוך שליט"א היא רק שהממנ"נ אינו מתאים עם ההכרעה של השו"ע, שהרי לפי ההכרעה, צריכים לישן עיקר שינתו כדי להתחייב בברכת התורה, ואם ישן בצדדים

קצת, וער כל הלילה, הרי לא ישן עיקר שינתו, ולפי הכרעת השו"ע אין כאן חיוב ברכה.

ח. זהירות הכף החיים

כתב הכף החיים (סי' תצד אות יב), וז"ל, ואחר עמוד השחר יזהר שלא יאמר שום פסוק עד שלא יברך ברכת התורה, כמ"ש בכף אחת סי' כב או' ד יעו"ש, עכ"ל. וה"ט, דחושש הוא לשיטת ר"ת שסובר שבכל יום בעלות השחר יש חוב חדש לברך ברכת התורה.

מיהו יש להעיר שלפי הכרעת השו"ע, רק צריכים לברך אם יש עיקר שינה הקבועה. ונראה שהשו"ע רק חשש לחומרא לשיטת ר"ת שהמנהג לא לברך על שינת קבע ביום. ועוד יש להעיר שהגר"מ שטרנבוך שליט"א כתב (בתשובות ונהגות ח"ד עמ' תכו-תכז, בלקט מנהגים מהגר"ח, אות יד), וז"ל, דעת הגר"ח שברכת התורה הוי מצוה ואין איסור ללמוד קודם שברך. והמצוה לברך על החפצא של תורה יכול לברך אחר שהתחיל ללמוד, עכ"ל. ובביאור הדבר כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א, שאע"פ שתקנו שלכתחילה יברך ברכת השבח קודם הלימוד. מ"מ במקרה שאי אפשר כגון אנוס, בודאי לא יבטל מת"ת בשביל זה.

ט. ברכת אהבה רבה

איתא בגמ' ברכות (יא:), א"ר יהודה אמר שמואל, השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש, צריך לברך, משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה, ע"כ. ואיתא בירושלמי (פ"א ה"ה), והוא ששנה על אתר. וכתב התוס' (יא: ד"ה שכבר) שדוקא באהבה רבה דלא הוי עיקר ברכת התורה.

וכתב הב"י (סי' מב), וז"ל,

וא"ת למה לו לירושלמי לומר על הנפטר באהבה רבה שצריך שילמוד מיד שהרי לעולם הוא לומד שהרי קורא ק"ש אחר אהבה רבה. ואפשר לומר דכבר אפשר שאינו קורא ק"ש סמוך לאהבה דהא איכא מאן דאמר בסוף

פ"ק דברכות (שם) דהא דתנן אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ברכה אחת היינו יוצר אור וא"כ אחר ק"ש אומר אהבה רבה וכל כהאי גוונא איצטריך הירושלמי לאשמועינן שאין ברכת אהבה רבה פוטרת מברכת התורה אלא כשלמד מיד דוקא ועוד יש לומר דק"ש ותפלה לא חשיבי לימוד לענין זה דדברי תחנונים ותפלה לחוד ודברי תלמוד לחוד וק"ש כדברי תפילות הוא ומשמע מדברי הני רבוותא שהנפטר באהבה רבה ולמד מיד והפסיק אינו צריך לחזור ולברך כל היום וכן כתב הרא"ש (סי' יג) בהדיא ומצאתי שכתב הרשב"א (ברכות יא: ד"ה השכים) בשם הראב"ד יש גירסאות שגרסין והוא שקרא על אתר ולאותה גירסא כל שקרא ק"ש סמוך לאהבה רבה יצא ידי ברכה כל היום לפי שכבר בירך על התורה פעם אחת בבוקר אבל לספרים דגרסי והוא ששנה על אתר אין הברכה מוציאתו אלא מידי קריאה הסמוכה לה הא אם הפסיק וחזר וקרא צריך הוא לחזור ולברך.

נמצא שיש ב' דעות בב"י אם ק"ש סמוך לאהבה רבה עולה בתור לימוד כדי לצאת ידי חובת ברכת התורה באהבה רבה. והביא הב"י גם מדברי הרשב"א בשם הראב"ד שגם יש לדון מהו גירסא הנכונה בירושלמי. אם גרסינן 'והוא שקרא על אתר' הכוונה לק"ש וכיון שקרא ק"ש סמוך לאהבה רבה יוצא ידי חובת ברכת התורה ע"י אהבה רבה לכל היום. אמנם אם גרסינן 'והוא ששנה על אתר' אין הברכה מוציאה אלא במה שלמד מיד אחר הברכה אהבה רבה אבל אם הפסיק וחזר וקרא צריך לחזור ולברך.

כתב בשו"ע (סי' מז ס"ה), וז"ל, ויש להסתפק אי סגי בקורא ק"ש סמוך לה מיד בלי הפסק ולכן יש לזהר לברך ברכת התורה קודם אהבת עולם, עכ"ל. (עיין בביאור הגר"א שם שנקט שלדינא אין יוצאים יד"ח בק"ש).

י. החיוב לשיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (הל' תפלה פ"ז ה"י), וז"ל, המשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא ק"ש בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבע"פ נוטל ידיו תחלה ומברך שלש ברכות ואח"כ קורא וכו', עכ"ל. ואח"ז (הל' יא) כתב, וז"ל, בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו ואחר כך קורא מעט מדברי תורה, עכ"ל.

ורבים תמהו על דברי הרמב"ם מה הכפילות בין ב' הלכות אלו, הרי בשניהם כתב שצריך לברך ג' ברכות התורה. (עי' בשיעורים לזכר אבא מרי ז"ל ח"ב). ועוד יש שהעירו על זה שהרמב"ם השמיט הדין שכבר נפטר באהבה רבה.

ובביאור הענין כתב הרה"ג ר' יוסף קאפח זצ"ל בביאורו להרמב"ם (אות כז), וז"ל,

כתב רבינו בתשובה (סי' רצט) הך דאמרינן בירושלמי (ברכות פ,א ה"ה) ובלבד על אתר, יראה לי שראוי לי לסמוך על זה, שהרי לא חלק על דברי הבבלי (ברכות יא:) אלא פירש הדבר ע"כ. והרי איתא בבלי א"ר יהודה אמר שמואל השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך, משקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה. ובירושלמי שמואל אמר השכים לשנות קודם ק"ש צריך לברך לאחר ק"ש א"צ לברך, אמר ר' בא והוא ששנה על אתר ע"כ. ונ"ל שרבנו מפרש דברי רבא 'והוא ששנה על אתר' קאי אדלעיל, כלומר השכים לשנות קודם ק"ש צריך לברך והוא ששנה על אתר. וזהו שכתב רבנו ואחר כך יקרא, כלומר מיד, שאם לא כן הווי להו ברכות לבטלה. אבל אם השכים לקרוא ק"ש אין צורך לשנות מיד שכיון שקרא ק"ש מיד אחרי אהבה רבה לא הויא ברכה לבטלה, וכל זמן שיבא לשנות במשך היום כבר נפטר באהבה רבה. והדברים נראין לי פשוטים, ודלא כהתוס' ברכות (יא: ד"ה שכבר) וכו'.

יוצא מדבריו שבאמת הרמב"ם לא השמיט הדין של כבר נפטר באהבה רבה, אלא שכך משמע מדיוק לשונו שרק קודם ק"ש צריך לברך. והרמב"ם גם מפרש דברי הירושלמי והוא ששנה על אתר להיפך מדברי התוס'. תוס' פירשו שקאי דוקא באהבה רבה, ואילו הרמב"ם מפרש שקאי דוקא על ברכת התורה הרגילה שאז צריך לקרות מיד אחר הברכה. אבל הנפטר באהבה רבה בודאי ששנה על אתר שהרי קרא ק"ש סמוך לברכת אהבה רבה.³

נמצא שדברי הרמב"ם בהלכה יא (שחייב לקרוא ברה"ת בכל יום) פירוש הוא שבעקרון יש חיוב זה בכל יום. אך אפשר לפטור החיוב אם בירך הברכות קודם לתפילה וקרא או אפשר לפטור החיוב ע"י שמברך אהבה רבה ושוב קורא ק"ש. ונמצא שהרמב"ם סובר כדברי ר"ת שיש חיוב בכל יום והוא כמו תקנת ברכת השחר וכמבואר במג"א (סי' מז, ס"ק יב) שכתב, וז"ל ואם ישן והשכים קודם עלות השחר, צריך ג"כ לברך מידי דהוה אשאר ברכות השחר שמברך אותם קודם היום וכו', עכ"ל. (ועי' בכל זה בס' משנת יעקב על הרמב"ם להרה"ג ר' יעקב ניסן רוזנטל, שליט"א).

יא. שיטת הראב"ן

כתב הראב"ן (ברכות, אות קמב), וז"ל, השכים לשנות בין מקרא בין משנה בין תלמוד (שם) בין קודם שקרא את שמע בין לאחר שקרא את שמע מברך, וכו', עכ"ל. וכתב הדבר אברהם (ח"א סי' טז, אות כג) שהראב"ן דחה דברי שמואל הסובר שאחר ק"ש כבר נפטר באהבה רבה. ובביאור הדברים כתב הדבר אברהם, וז"ל,

ונ"ל שהראב"ן ז"ל דבר אחרת לו בפירוש הסוגיא
דברכות (יא:) דאמרינן התם אר"י אמר שמואל השכים

³ ופירוש זה ברמב"ם הולך בדרך שכתב בתשובה (מהד' פאר הדור סי' קד) שכתב, וז"ל, לעולם צריך שיברך על התורה קודם קריאה, ואפילו קרא פסוק אחד ואין חלוק אם יקרא דרך תחינה ובקשה, יהיה מה שיהיה על כל פנים צריך לברך, וכו', עכ"ל.

לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך, משקרא ק"ש אינו צריך לברך שכבר נפטר באה"ר, אר"ה למקרא צריך לברך ולמדרש א"צ וכו' ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך וכו'. ופרש"י וכל הראשונים דפלוגתא דהני אמוראי מילתא באפי נפשה היא בעיקר חיוב בה"ת אם צריך לברך למשנה ולתלמוד כל עיקר. אבל הראב"ן ז"ל נראה דס"ל דבהא כו"ע מודו דלמדרש ומשנה ותלמוד צריך לברך ולא איפלגא הכא אלא בדשמואל דאמר דאה"ר פוטרת וע"ז אר"ה שאינה פוטרת אלא מדרש שאינו גופה של תורה אבל למקרא צריך לחזור ולברך שאין אה"ר פוטרתו ור"א סבר דאף למדרש צריך לחזור ולברך. ורבא מוסיף דאף לתלמוד צריך לחזור ולברך, וכיון דהלכתא כרבא א"כ לית הלכתא כשמואל כלל, מה שאמרו צריך לברך הפי' הוא שצריך לחזור ולברך, וכן היתה הגירסא בש"ס רבא אמר לתלמוד צריך לחזור ולברך, היינו שלאחר אה"ר צריך לחזור ולברך, ודלא כשמואל אלא שהוגה ונסגרת בחצאית המלה לחזור, ואין ספק בעיני דגרסא זו היתה לפני הראב"ן ז"ל ולרחק שיטה זו שחזיק בה הראב"ן נתכוין רש"י ז"ל ד"ה לגמ' שכתב א"צ לברך אפילו קודם אה"ר קאמר והכי מוכח מילתא כפ"ר עכ"ל.

עיי' בספר עם מרדכי (עמ"ס ברכות, עמ' לב) למו"ר הגר"מ וויליג שליט"א, שנקט שהרמב"ם לא סבירא ליה כהדין שכבר נפטר באהבה רבה, ופירש דבריו על פי הגירסא של "לחזור ולברך". ויסוד זה הוא כדברי הדבר אברהם בפירוש דברי הראב"ן הנ"ל.